

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ

Загальносвітовою тенденцією розвитку ринку харчових продуктів є підвищення їх екологічності, що базується на використанні екологічно чистої сировини. Тому протягом останніх років проблеми, пов'язані з поширенням в Україні органічного землеробства та виробництва на цій основі екологічно чистої продукції набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх публікацій і досліджень проблем розвитку органічного землеробства в Україні засвідчив те, що переважна їх частина присвячена лише окремим, розрізненим аспектам цих проблем. Розробці питань розвитку органічного землеробства присвячені наукові праці багатьох вчених-економістів як в Україні, так і за її межами. Варто зазначити роботи А.С.Антонець, І.К.Бистрякова, М.М.Гузєва, А.С.Даниленко, В.К.Каштанова, Ф.Т.Моргуна, А.В.Плякіна, Ю.А.Полтавського, П.П.Руснака, П.Т.Саблука, А.Я.Сохнич, М.К.Шикули та інших. Проте недостатня розробка цих проблем стосовно розвитку ринку органічної продукції в Україні, наявність невирішених завдань, необхідність комплексного аналізу та розробки практичних заходів по удосконаленню розвитку ринку органічної продукції потребують подальшого дослідження, що визначило мету і завдання пропонованої статті.

Органічне землеробство – це технологія виробництва сільськогосподарської продукції, яка забороняє або значно обмежує використання синтетичних комбінованих добрив, пестицидів, регуляторів росту і харчових добавок та базується на використанні сівозмін, застосуванні

в якості добрив рослинних залишків, гною і компостів, бобових рослин, органічних відходів виробництва, механічній обробці ґрунтів і використанні біологічних засобів боротьби з шкідниками і бур'янами в цілях підвищення родючості та покращання структури ґрунтів [1].

Аналіз тенденцій розвитку переконливо свідчить про те, що обсяги світового ринку органічної продукції неухильно зростають і, збільшуючись щорічно на 10-15%, у 2010 р. можуть досягти \$100 млрд [2]. У багатьох країнах світу, зокрема США та Західної Європи, діє ринок збуту екологічно чистих продуктів харчування. Найбільшим попитом на світовому ринку органічної продукції користуються овочі та фрукти, друге місце займає молочна продукція, третє – зерно, мед, кондитерська та м'ясна продукція.

В країнах, де застосовують органічне землеробство, ціна на кінцеву продукцію на 40-50 % більше тієї, що вирощена традиційним способом (з використанням пестицидів, хімічних речовин, стимуляторів росту, мінеральних добрив та інших засобів інтенсифікації виробництва), а за окремими товарами в залежності від кон'юнктури ринку може перевищувати 100 %. Це пояснює той факт, що споживачами органічної продукції є в основному жителі високорозвинених країн – ЕС, США та ін. Тому частка продажу такої продукції в цих країнах складає 90-95 % загального обсягу її реалізації в світі. Зокрема, в США органічної продукції споживається на \$11-13 млрд, в ЄС – на \$10-11 млрд [4].

Обсяги споживання продукції органічного землеробства у розрахунку на душу населення найвищі у Швеції, Німеччині, Данії, Австрії та США. Саме в цих країнах на державному рівні розроблені програми дотування сільськогосподарських виробників, що орієнтуються на вирощування даної продукції, та розгорнута компанія по популяризації споживання екологічно чистих продуктів харчування. Зокрема, з 1993 р. ЄС проводить політику підтримки фермерів в перші роки після переходу від звичайного до органічного агровиробництва. Це пов'язано з тим, що переорієнтація відбувається, як правило, протягом трьох років. Наслідком проведення такої

політики є постійне розширення площ, відведених під органічне землеробство та неухильне зростання чисельності сільськогосподарських товаровиробників екологічно чистих продуктів. За прогнозами вчених, до 2010 р. в Європі під органічне землеробство буде використано понад 20% сільськогосподарських земель. Нині 10 % продукції австрійського сільськогосподарства є органічного походження, Швейцарії – 7,8 %, а у Великобританії 445 фірм вже займаються органічним землеробством [2].

Основні показники щодо розвитку екологічного землеробства в світі представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Органічне землеробство в ряді європейських країн у 2003 р.

Країна	Площа земель під органічним виробництвом, га	Частка земель, задіяних під органічне виробництво в країні, %	Кількість органічних господарств	Середня площа земель одного органічного господарства, га
Італія	1230000	7,94	56440	21,8
Великобританія	679631	3,96	3981	170,7
Німеччина	632165	3,7	14703	43,0
Іспанія	485079	1,66	15608	31,1
Франція	419750	1,4	10364	40,5
Австрія	285500	11,3	18292	15,6
Чехія	218114	5,09	654	333,5
Данія	174600	6,51	3525	49,5
Україна	164449	0,4	31	5304,8
Фінляндія	147943	6,6	4983	29,7
Угорщина	105000	1,8	1040	101,0
Португалія	70857	1,8	917	77,3
Голландія	38000	1,94	1528	24,9
Греція	31118	0,6	6680	4,7
Ірландія	30070	0,68	997	30,2
Бельгія	22410	1,61	694	32,3
Люксембург	2141	1,71	48	44,6
Словаків	58706	2,4	82	715,9
Польща	44886	0,3	1787	25,1
Естонія	20141	2	369	54,6
Латвія	20000	0,79	225	88,9

* Складено за даними організації The World of Organic Agriculture.

Статистичні дані свідчать, що у 2003 р. в світі під органічною продукцією було зайнято більше 24 млн. га, в ЄС частка земель, переведених на органічне землеробство, в середньому складає 4 % або 5,1 млн. га, а в Україні ці показники відповідно складають 0,4 % або 164,4 тис. га (табл. 1).

На жаль, на теперішній час в Україні майже відсутній внутрішній ринок органічної продукції, що пов'язано з високим рівнем цін на неї та невисокою платоспроможністю основної маси населення. Разом з тим, на міжнародному ринку органічних продуктів в рейтингу 100 найбільших країн-експортерів Україна посідає 16 місце по площам під органічну продукцію. Органічні господарства функціонують в Київській, Полтавській, Вінницькій, Львівській, Луганській областях. Найбільш успішною вважається Одеська область, де тільки в Саратському районі сертифіковано 55,7 тис. га.

Розвиток екологічного землеробства та виробництво екологічно чистої продукції в Україні має свої відмінні особливості.

По-перше, в структурі вітчизняного експорту цієї продукції домінуючі позиції в основному займають виробництво зерна та насіння соняшника, хоча частка їх виробництва складає менше 0,5% в загальній структурі врожаю. Загальносвітовою ж тенденцією, характерною для більшості країн світу, є домінування в структурі експорту саме овочів і фруктів. Зокрема, в Польщі 90% всієї органічної продукції, що експортується, складають овочі.

По-друге, екологічно чистим землеробством займаються в основному великі сільськогосподарські підприємства, а середній розмір площ, що оброблюються в органічних господарствах України є найбільшим в світі (табл. 1). Це пов'язано з тим, що для рентабельного виробництва органічного зерна необхідні площі значно більші, ніж для вирощування овочів і фруктів. Проте, в майбутньому площі під органічною продукцією в Україні будуть збільшуватись щорічно в середньому на 20-30% саме за рахунок розширення площ під овочі та фрукти.

По-третє, органічне землеробство в Україні з огляду на загальносвітові тенденції є досить рентабельним видом виробничо-господарської діяльності.

Враховуючи, що середня собівартість виробництва 1 т органічної пшениці в Україні складає \$50-60, а в ЄС цю продукцію закупають в середньому по \$200-250 за 1 т, то доходність даного виробництва не викликає сумнівів. Крім того, прагнення підприємств до зниження собівартості своєї продукції також сприятиме збільшенню доходності господарств. Зокрема, на виробничому підприємстві “Агроєкологія” (Шишацький р-н, Полтавської обл.) собівартість вирощування органічної пшениці вдалося знизити в 6 разів, в господарстві “Хмельове” (Вінницької обл.) було досягнуто зниження собівартості пшениці в 5 разів завдяки відмові від пестицидів та мінеральних добрив і зменшенню енерговитрат до 40-45% [4].

Найбільшою проблемою, яка постає перед сільськогосподарськими товаровиробниками, що займаються експортом своєї продукції – це сертифікація продукції власного виробництва. Суть проблеми полягає в тому, що у більшості випадків споживач повинен запрошувати із своєї країни акредитований орган для проведення сертифікації і отримання відповідного сертифікату, оскільки в Україні сертифікаційних установ такого напрямку не існує. Сертифікат відповідності видається на підставі підтвердження згідно базовим стандартам Міжнародної федерації органічного сільськогосподарства, що протягом щонайменше трьох років поля не оброблювалися хімічними засобами захисту рослин та мінеральними добривами. Таким чином, протягом трьох років виробники вирощують та реалізують свою продукцію “на загальних підставах”, і тільки з моменту сертифікації – як органічну.

Вартість сертифікації залежить від багатьох факторів (країни, розмірів земельних площ господарства, віддаленості від великих промислових об'єктів тощо). За даними фахівців, вартість сертифікації українського господарства при середньому розмірі 5 тис. га складає не менше \$20-25 тис [3]. При цьому як правило покупець готовий оплачувати близько 50% її вартості, інші 50% – витрати виробника. Така ситуація обмежує розширення експорту органічної продукції за кордон та примушує вітчизняних

товаровиробників вирощувати свою продукцію за інтенсивними технологіями і продавати всередині країни.

В ЄС органічне землеробство регулюється директивою ЄС 2092/91. Система інспекції органічної продукції в ЄС змішана – державно-приватна. Державні органи здійснюють акредитацію приватних сертифікаційних установ та нагляд за їх діяльністю. Директива ЄС створена на основі базових стандартів Міжнародної федерації органічного сільського господарства (IFOAM), а акредитацію проводить заснована федерацією незалежна компанія IOAS. На теперішній час в IOAS вже акредитовані або знаходяться в процесі акредитації 29 сертифікаційних установ (в США, Європі, Японії, Австралії, Китаї, країнах Латинської Америки тощо), які надають близько 50-60% світового обсягу сертифікаційних послуг [4].

В Україні створення мережі сертифікаційних установ, акредитованих у відповідності з вимогами міжнародних стандартів знаходиться в процесі розвитку, проте на теперішній час успішно функціонує ряд установ, що надають такі послуги. Зокрема, група компаній “СЖС Україна” є лідером в наданні послуг з управління ризиками, спеціалізуючись в галузі незалежної експертизи, випробувань і сертифікації в Україні. Основним видом діяльності цієї організації є надання послуг з проведення незалежної експертизи і контролю кількості і якості продукції, лабораторних випробувань, а також надання послуг в галузі міжнародної сертифікації. Таким чином, послуги, що надає група компаній “СЖС Україна” допомагають мінімізувати фінансові ризики, які виникають при проведенні зовнішньоторговельних операцій за рахунок об’єктивної незалежної оцінки та експертизи. З огляду на це, акредитація цієї установи в IOAS щодо проведення сертифікації вітчизняної органічної продукції може стати ефективним вирішенням зазначеної проблеми.

Іншою суттєвою проблемою для виробників органічної продукції залишається проблема збуту на зовнішніх ринках. Зрозуміло, що в силу об’єктивних причин, сільськогосподарський товаровиробник не в змозі, та і

не повинен займатися пошуком споживачів власної продукції. На теперішній час ця проблема вирішується за допомогою посередників шляхом створення горизонтальних маркетингових систем. Проте практика показує, що значна кількість рівнів каналів розподілу зумовлює ситуацію, коли продукція імпортується в іншу країну за ціною, що в 5-7 разів перевищує ціну товаровиробника. Таким чином, значна частина прибутку залишається у трейдерів, а не у безпосередніх виробників, які не впливають на ціну реалізації своєї продукції.

Виходом з цієї ситуації, на нашу думку, може стати організація та впровадження в даній сфері економічної діяльності вертикальних маркетингових систем, де забезпечується контроль над роботою всього каналу. У такій системі виробник та посередники функціонують як єдина організація, де один з учасників каналу або є власником інших фірм-учасників, або функціонує з ними на основі угод та має вплив, достатній для того, щоб об'єднати інших учасників. Домінуюче місце в такій системі може займати як виробник, так і посередник, проте всі учасники системи працюють як єдиний механізм, з прозорим ціноутворенням та розподілом прибутків.

Висновки. У нашій державі запровадження органічного землеробства є перспективним напрямом виробничо-господарської діяльності, незважаючи на погіршення родючості ланів та зменшення врожайності вирощуваної продукції порівняно з вирощуванням за інтенсивними технологіями приблизно на 20-30 %. В Україні є всі можливості поширити систему екологічного землеробства на великі площі й істотно збільшити виробництво екологічно чистих продуктів харчування як для насичення внутрішнього ринку, так і на експорт, де, незважаючи на високі ціни, попит на цю продукцію постійно зростає. Для створення відповідних умов необхідно: опрацювати нормативно-законодавче поле та нормативну базу критеріїв оцінки стану земельних ресурсів країни, удосконалити механізм системи управління родючістю ґрунтів на екологічно чистих територіях, розробити

сучасні технології одержання екологічно чистої продукції та сприяти вирішенню нагальних проблем у галузі.

Література

- 1. Купінець Л.Є. Правовий базис виробництва екологічно чистої продукції в АПК // Економіка АПК. – 2004. – №11. – С.50-58.*
- 2. Лайко П.А., Бабієнко М.Ф., Бузовський Є.А. Безпека харчування – запорука здоров'я // Економіка АПК. – 2004. – №10. – С.37-46.*
- 3. Шолудченко С.В. Управління якістю на основі міжнародних стандартів ISO – 9000 // Економіка АПК. – 2002. – №2. – С.108-112.*
- 4. Ярмач А., Татаренко Г., Савин А. Аромат полей // Бизнес. – 2004. – №25. – С.103-106.*
- 5. Про стандартизацію і сертифікацію. Декрет кабінету міністрів України. Газета “Голос України”, № 99 (599) від 29.05.93 р.*